

ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТСЬКИХ СПОРТИВНИХ ГУРТКІВ І ТОВАРИСТВ ВИЩИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Постановка проблеми. Невід’ємною складовою системи вищої освіти України є фізичне виховання, фізкультурно-оздоровча та спортивно-масова робота зі студентською молоддю. Але в сучасних умовах цей напрям діяльності вищих освітніх закладів переживає складні часи через падіння інтересу значної частини студентства до занять спортом, нерозуміння молоддю цінності здоров’я та ролі в його укріпленні засобів фізичної культури, фінансових та матеріальних труднощів, що переживають освітні заклади тощо. В цих умовах особливу актуальність набуває пошук шляхів і засобів, здатних вивести систему фізичного виховання студентської молоді з кризового становища та надати їй розвитку необхідний динамізм. Значний науково-практичний потенціал містить історична національна освітня спадщина межі ХІХ–ХХ ст. як джерело прогресивних ідей і громадських практичних ініціатив в галузі фізичного виховання в системі освіти.

Дослідження проведене відповідно до плану НДР кафедри фізичного виховання № 1 Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого” та кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню діяльності первинних студентських фізкультурно-спортивних осередків у системі вищої освіти України присвячені праці Г. Скитович (1980), Ю. Теппера (1980), В. Платонова (1994), М. Пугачевської (1995), В. Гаврилка (1999), Г. Шепеленко (2001), Я. Боднара (2002), Ю. Грота (2002), С. Операйла (2002), М. Третьякова (2002), О. Вацеби (2003), С. Степанюк (2003), О. Литвина (2006), В. Золочевського (2009) та ін. Але в історії фізичного виховання та спорту України досі залишається забагато “білих плям”, які перешкоджають створенню цілісної уяви про те, як проходило становлення фізичного виховання в системі вищої освіти на різних історичних етапах, зокрема в такий багатий на прогресивні здобутки час, як період другого демократичного підйому.

Постановка завдання. Проаналізувати організаційні основи та зміст діяльності перших студентських спортивних гуртків і товариств у системі вищої освіти України, заснованих на початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Характерною ознакою періоду другого демократичного підйому, тобто рубежу ХІХ–ХХ ст., була поява такого нового явища суспільного та культурного життя країни як спорт. Найвідданіших своїх апологетів він знайшов у лавах студентської молоді – найбільш мобільної, сміливої, жваво реагуючої на все нове соціальної групи. Але Російський уряд, який не бачив у студентстві потенційного резерву для поповнення армійських рядів, у досліджуваний період залишав поза увагою питання про організацію його фізичного виховання. Тому цей напрям освіти і виховання в системі вищої освіти аж до 20-х рр. ХХ ст. розвивався дуже повільно, лише завдяки ентузіазму студентства та прогресивної професури.

Зазначимо, що студенти, не маючи можливості для фізичного розвитку та реалізації особистих потреб у стінах освітнього закладу, брали участь у діяльності спортивно-гімнастичних товариств, які активно засновувалися в Україні у 90-ті рр. ХІХ ст. Так, у звіті Харківського гімнастичного товариства за 1898 р. [3, с. 3] зазначалося, що “...серед відвідувачів гімнастичних занять значно збільшилась кількість вихованців харківських вищих освітніх закладів – університету, технологічного та ветеринарного інститутів”. У звітному році їхня чисельність нараховувала понад 100 осіб.

Крім того, у ці роки ситуація в країні складалася таким чином, що студентство фактично повністю було позбавлено можливості брати участь у суспільному житті. Через бурхливі події, безлади, студентські виступи, політичні настрої в університетському

середовищі кін. XIX ст., уряд увів політику жорстких обмежень прав і свобод в університетах, усіяко перешкоджаючи участі студентства у громадському житті як закладу, так і країни в цілому. Перш за все це стосувалось обмеження можливості студентам мати свій корпоративний устрій у стінах освітнього закладу. Сучасник подій А. Єгоров так характеризував ситуацію в українських ВНЗ: “У нас немає ніяких студентських гуртків, крім економічних (вузько наукові не беруться до уваги, занадто жалюгідне їхнє існування). У нас студентство не допускають брати участь у товариствах. У його прагненні до громадського життя бачать упереджені цілі” [2, с. 9–10].

Значний імпульс розвиток фізичної культури та спорту у вищих освітніх закладах України одержав після 25 серпня 1905 р., коли російський уряд пішов на поступки й увів так звані “фірмові правила”, що встановлювали автономію університетів. Це рішення сприяло впровадженню в 1907 р. в уставах інститутів та університетів Росії правил про студентів, які регламентували створення студентських організацій, у тому числі спортивної спрямованості. Цей крок уряду щодо дозволу створювати студентські організації сприяв появі у вищих освітніх закладах України перших спортивно-гімнастичних гуртків і товариств. За даними першоджерел [4, 6, 7, 8], за ініціативою прогресивної молоді, вони відкрилися в Університеті Святого Володимира (близько 1905 р), Імператорському Новоросійському університеті (1910 р.), Харківському Імператорському університеті (1912 р.), Харківському технологічному інституті Імператора Олександра III (1911 р.), Київському політехнічному інституті (1913 р.) тощо.

Дослідження показало, що всі перші спортивні організації вищих освітніх закладів являли собою формальні об’єднання студентів, тобто були офіційно оформлені та мали затверджені устава. Аналіз уставних документів “Студентського гімнастичного товариства Імператорського Новоросійського університету” [8] та “Спортивного гуртка студентів-технологів при Харківському технологічному інституті Імператора Олександра III” [7] показав, що метою діяльності цих осередків було сприяння фізичному розвитку та укріпленню здоров’я студентів [7, с. 2], “надання можливості студентам присвячувати дозвілля гімнастичним вправам, послідовно та гармонійно розвивати фізичні сили” [8, с. 3].

До змісту діяльності студентських спортивних осередків, згідно уставів, включалися навчально-тренувальні заняття фізичними вправами у приміщенні та на відкритому повітрі (наприклад, сокольською гімнастикою, рухливими іграми, фехтуванням на рапірах та еспадронах, легкою та важкою атлетикою тощо), прогулянки та екскурсії, спортивні змагання, лекції та тематичні бесіди. Осередки мали власну спеціалізовану бібліотеку та “цейхгауз”.

Згідно з іншими положеннями уставів, членами студентської спортивної організації мали право бути студенти всіх факультетів, професори, приват-доценти, асистенти, лаборанти та інші особи, які займалися науковою діяльністю при університеті. Випускники ВНЗ після закінчення навчання, за бажанням мали право залишатися членами організації, але без права голосу на загальних зборах та призначення на посади. Загальне керівництво осередком здійснювалося загальним збором членів, поточне – правлінням. Для керівництва заняттями фізичними вправами організація мала право залучати досвідчених фахівців на загальних підставах, які встановлювалися для викладачів “мистецтв”, які працювали в університеті. Основними джерелами фінансування діяльності були членські внески та пожертви. Рішення про створення студентського спортивного осередку та затвердження його уставу приймалось вченою радою вищого освітнього закладу або керівником.

Із вищезгаданих ВНЗ, найбільш докладна інформація збереглася про спортивний гурток Університету Святого Володимира в м. Києві. Почин щодо його створення був висунутий в 1905 р. двома студентами: М. Головачем та О. Анохіним – у подальшому, видатним та авторитетним українським фахівцем у галузі фізичної культури. Однак у перші роки їхня ініціатива не мала підтримки ні від керівництва університету, ні від більшості студентів. Характеризуючи цей період діяльності гуртка, київський журнал «Красота и сила» писав: “Студентство, яке у своїх ідеях часом навіть випереджало дух часу, занадто скептично й інертно поставилося до виникнення нової організації, розуміючи під фізичним

розвитком, роботу м'язів за рахунок мозку, а не прагнення до гармонії тіла... Для основної маси студентства гурток був скоріше симпатичною компанією, ніж загальностудентською організацією" [4, с. 12]. Крім того, спортивний гурток мав величезні матеріальні та фінансові труднощі: насамперед, не було майданчику або приміщення для занять фізичними вправами, а також коштів на оренду гімнастичного залу та придбання інвентарю.

Активна робота університетського спортивного гуртка почалася в 1909 р. завдяки отриманню можливості для проведення занять у приміщенні київської приватної лікувально-профілактичної та гімнастичної установи «Верітас» (Veritas), що належала видатному українському вченому – діячеві в галузі фізичного виховання та спорту, сподвижникові О. Анохіна, лікареві В. Крамаренку. У травні того ж року адміністрація університету надала в користування студентському спортивному гуртку тенісні корти, розташовані в Ботанічному саду, і на яких студенти-спортсмени стали проводити заняття з легкої атлетики. Восени 1910 р. керівництво гуртка уклало угоду з київським «Німецьким гімнастичним товариством» про надання можливості користуватися гімнастичною залом. В 1913 р. у студентів з'явилася можливість займатися в залі Олександрівської гімназії.

Однак члени гуртка не обмежилися лише заняттями спортом і в травні 1910 р. здійснили поїздку за кордон з метою вивчення досвіду роботи спортивних організацій Західної Європи. Вони оглядали спортивні споруди Берліна, Ліона, Парижа, Відня, Брюсселя й інших міст, були присутні на змаганнях з футболу, легкої атлетики, веслування, відвідали спортивну виставку у Франкфурті-на-Майні. В 1911 р. група членів гуртка з цією ж метою відправилася на Кавказ – регіон Росії, де розвиток фізичного виховання та спорту серед населення, за загальноросійськими мірками, досяг найвищого рівня.

Зазначимо, що в спортивному гуртку Університету Святого Володимира активно розвивалися такі види спорту, як гімнастика, легка атлетика, фехтування, бокс, французька боротьба, гирі. З ініціативи відомого київського спортсмена, члена правління гуртка Л. Дінніка, у Ботанічному саду студенти вперше стали проводити тренування з лижного спорту. Тут же були влаштовані перші в м. Києві лижні змагання. З 1911 р. у спортивному гуртку почало культивуватися веслування, і цю ініціативу студентів активно підтримував київський “Яхт-клуб”, надаючи можливість займатися на пільгових умовах. Крім того, представники гуртка вели переговори із закордонними суднобудівними компаніями про придбання двох розпашних човнів. Навесні 1913 р. гуртком планувалось організувати футбольну команду. Відзначимо, що взимку члени університетського гуртка виявляли найбільший інтерес до лижного спорту, а починаючи з весни – до легкої атлетики.

У Спортивному гуртку Університету Святого Володимира постійно проводилися змагання за всіма видами спорту, що розвивалися. Окрім того, його члени регулярно брали участь у багатьох спортивних заходах, про що постійно писала преса, зокрема спеціалізовані журнали “Красота и сила” та “Спорт и игры”. Слід підкреслити, що керували заняттями спортом у спортивному гуртку університету авторитетні фахівці у своєму виді, відомі та титуловані спортсмени поч. ХХ ст.: О. Анохін (гімнастика), Э. Сая (фехтування), М. Ратьє (бокс), П. Латушкін та ін. Осередок мав у своєму розпорядженні власну спеціалізовану бібліотеку. За статистичними даними на 1913 р., гурток нараховував понад 200 членів.

Відзначимо, що ентузіазм та активність спортивного студентського гуртка не могла не відбитися на ставленні до нього адміністрації університету та київської громади. Почесним головою правління гуртка був обраний ректор університету, професор М. Цитович, який надавав фінансову підтримку його діяльності. До ініціативи студентства лояльно ставився декан медичного факультету М. Оболонський. Серед почесних членів гуртка був засновник “Київського атлетичного товариства” Є. Гарнич-Гарницький, який надав для занять студентів спортивні снаряди й інвентар. Гурток брав участь у роботі спортивної секції Всеросійської виставки 1913 р., яка проходила у м. Києві.

На поч. ХХ ст. спортивний гурток був створений і в іншому відомому київському вищому освітньому закладі. Так, у 1913 р. відбулися установчі збори боксо-фехтувального

гуртка Київського політехнічного інституту [1, с. 13]. Окрім того, цей заклад був відомий у м. Києві своєю потужною футбольною командою.

Спортивно-гімнастичний гурток при Харківському Імператорському університеті був організований восени 1912 р. Тренувальні заняття проводились у приміщенні Харківського першого гімнастичного товариства. Гурток, під керівництвом відомого харківського гімнаста П. Пелепейченка, проводив заняття гімнастикою на основі використання вільних вправ сокольської гімнастики. Крім того, проводилися тренування атлетикою, якими керував Н. Калмиков [5, с. 17]. На поч. ХХ ст. (приблизно у 1903–1904 рр.) при Харківському Імператорському університеті (в кінці вул. Сумської) був відкритий студентський гуртожиток із гімнастичним залом, який, на нашу думку, сприяв покращенню умов занять фізичними вправами студентів [6, с. 100].

Із першоджерел відомо, що за ініціативою відомого московського футболіста Філіппова П був створений студентський гурток у м. Новочеркаську, який культивував такі види спорту, як: футбол, легка атлетика, ковзанярський спорт, лижі.

Наголосимо, що виключно всі перші спортивні студентські громадські організації створювалися за ініціативою тієї частини студентства, яка, захопившись таким новим явищем, як спорт, бажала досягти в цій галузі значних успіхів. Підкреслимо, що розвиток фізичного виховання та спорту значною мірою залежав від підтримки адміністрації ВНЗ. Однак у досліджуваній період лише незначна прогресивна частина професури підтримувала спортивні студентські гуртки. Окрім того, головною перешкодою на шляху розвитку фізичного виховання у студентському середовищі була відсутність місць для занять. У зв'язку з цим на сторінках київського журналу “Красота и сила” нами було знайдена ініціативна пропозиція А. Єгорова про створення “Спортивного палацу”, де б студенти могли проводити своє дозвілля [2, с. 9–10].

Висновки. Вивчення проблеми дослідження дозволило дійти висновку, що студентські спортивні гуртки та товариства почали засновуватися в університетах та інститутах України на поч. ХХ ст. після деяких демократичних перетворень у системі вищої освіти 1905–1907 рр. Вони діяли самоправно, на підставі уставів, затверджених керівництвом ВНЗ.

Студентські спортивні осередки України розвивали такі популярні серед молоді види спорту, як легка атлетика, фехтування, бокс, важка атлетика, боротьба, веслування, футбол, сокольська гімнастика, а також проводили лекції, тематичні бесіди, прогулянки, екскурсії. Провідною формою роботи цих осередків були спортивні змагання.

Перспективи подальших досліджень. Подальший науковий пошук планується в напрямку вивчення досвіду діяльності гуртків фізкультурної спрямованості в системі середньої освіти України наприкінці ХІХ–поч. ХХ ст.

Список використаних джерел

1. Боксо-фехтовальный кружок при Киевском политехническом институте // Красота и сила. – 1913. – № 2. – С. 13.
2. Егоров А. П. На пути / А. П. Егоров // Красота и сила. – 1913. – № 3. – С. 9–10.
3. Отчет о деятельности Харьковского гимнастического общества за 1898 год [Пятый год существования]. – Харьков : Тип. И. М. Варшавчика, 1899. – 11 с.
4. Саликовский В. С. Спортивный кружок студентов Университета Святого Владимира / В. С. Саликовский // Красота и сила. – 1913. – № 1. – С. 12–14.
5. Спортивно-гимнастический кружок при Харьковском Университете // Красота и сила. – 1913. – № 6. – С. 17.
6. Студенческое общежитие при Харьковском университете // Русская школа. – 1904. – № 1. – С. 100.
7. Устав Спортивного Кружка студентов-технологов при Харьковском технологическом институте Императора Александра III. – Харьков : Тип. В. Д. Цукермана, 1913. – 6 с.

8. Устав студенческого гимнастического общества при Императорском Новороссийском Университете. – Одесса : Тип. Е. И. Фесенко, 1910. – 12 с.

Приходько Г. І.

Діяльність студентських спортивних гуртків і товариств вищих освітніх закладів України на початку ХХ ст.

На підставі вивчення бази джерел початку ХХ ст. вивчено та узагальнено організаційні основи та досвід діяльності перших студентських спортивних гуртків та товариств у вищих освітніх закладах України. Висвітлено передумови виникнення, умови та фактори, що перешкождали ефективній роботі. Наведено деякі прогресивні ініціативи, які можуть стати прикладом для сьогодення.

Ключові слова: фізичне виховання, вища освіта, студентський гурток, спортивне товариство, досвід діяльності, прогресивні ініціативи.

Приходько А. И.

Деятельность студенческих спортивных кружков и обществ высших учебных заведений Украины в начале ХХ в.

На основе изучения первоисточников начала ХХ в., изучены и обобщены организационные основы и опыт деятельности первых студенческих спортивных кружков и обществ высших учебных заведений Украины. Освещены предпосылки возникновения, условия и факторы, которые препятствовали эффективной работе. Приведены некоторые прогрессивные инициативы, которые могут стать примером для современной практики.

Ключевые слова: физическое воспитание, высшее образование, студенческий кружок, спортивное общество, опыт деятельности, прогрессивные инициативы.

A. Prikhodko

The Activities of Student Sports Clubs and Societies of Higher Educational Establishments Institutions of Ukraine at the Beginning of XX Century

This article studied and summarized the organizational framework and experience of the first student sports clubs and societies in the higher educational establishments in Ukraine based on a study of the sources of early XX century. The author depicted reasons of their appearance, considered the conditions and circumstances, that have hampered to effective work. There are some progressive initiatives that can serve as a model for contemporary practice in the paper.

Key words: physical education, higher education, student circle, sports association, activity experience, progressive initiatives.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2012 р.